

1960 SONRASI SANATÇI KİTAPLARININ DÖNÜŞTÜRÜCÜ ETKİSİ BAĞLAMINDA TOM PHILLIPS'İN "A HUMUMENT" ESERİ

TOM PHILLIPS'S "A HUMUMENT" IN THE CONTEXT OF THE TRANSFORMATIVE EFFECT OF POST-1960 ARTIST BOOKS

Mehmet Dere^{*}, Şerafettin Dedeoğlu^{**}

Öz

Bu çalışma, sanat tarihinde kitap formunun önemine odaklanan bir derleme çalışmasıdır, özellikle 1960 sonrası sanat nesnelere inceleterek. Sanatçı kitaplarının süreçlerini ele alarak, Tom Phillips'in "A Humument" adlı eseri aracılığıyla metin ve görsel sanatın etkileşimini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, 1960 sonrası sanatçı kitaplarına odaklanmış ve özellikle Phillips'in "A Humument" adlı eserinin, mevcut bir romanın sayfalarını yeniden tasarlayarak ve orijinal metinden yeni anlamlar ve imgeler çıkararak nasıl dönüştürücü bir etki yarattığını detaylı bir şekilde incelemiştir. "A Humument," Phillips'in metni sadece anlam içermeyen bir yapı taşı olarak değil, aynı zamanda görsel bir ifade biçimi olarak ele aldığı yenilikçi bir sanat eseri olarak öne çıkar. Bu bağlamda, eser, sanatçı kitaplarının metin ve resim arasındaki ilişkiyi nasıl dönüştürebileceğine dair etkileyici bir okuma sunan bir örnek olarak değerlendirilmektedir. Çalışma, 1960 sonrası sanatçı kitapları ve Phillips'in eserini oluşturan kavram ve imge diyalektiğinin metinlerarası boyutunu tartışmaya açan bir analiz sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sanatçı kitapları, Tom Phillips, A Humument, Metin ve imge, Görsel ifade, Deneysel Sanat.

Abstract

This study is a compilation study focusing on the importance of the book form in art history, especially by examining art objects after 1960. By addressing the processes of artist books, it aims to examine the interaction of text and visual art through Tom Phillips's work "A Humument". The study focused on post-1960 artist books and examined in detail how Phillips's "A Humument" created a transformative effect by redesigning the pages of an existing novel and extracting new meanings and images from the original text. "A Humument" stands out as an innovative work of art in which Phillips treats text not just as a building block without meaning, but also as a form of visual expression. In this context, the work is considered as an example that offers an impressive reading of how artist books can transform the relationship between text and image. The study aims to present an analysis that brings into question the intertextual dimension of the dialectic of concepts and images that constitute post-1960 artist books and Phillips' work.

Keywords: Artist's books, Tom Phillips, A Humument, Text and imagery, Visual expression, Experimental Art.

Araştırma Makalesi // Başvuru tarihi: 03.10.2023 - Kabul tarihi: 27.12.2023.

^{*} Dr.Öğretim Üyesi, İstanbul Topkapı Üniversitesi, Plato MYO İngilizce Grafik Tasarım Bölümü, mehmetdere@topkapi.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6919-2333>, İstanbul/TÜRKİYE.

^{**} Dr.Öğretim Üyesi, İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu, Tasarım Bölümü serafettin.dedeoglu@kavram.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4972-7687>, İzmir/TÜRKİYE.

1. Giriş

Geçmişten günümüze kitap, bir form anlamında günlük yaşantımızda önemli bir yer tutmaktadır. Form olarak kitaplar; hikâyeler anlatmak, yaşanan tarihi arşivlemek ve içinde yaşadığımız dünyamız hakkında bilgi paylaşmak için kullanıldılar. İster elle yazılmış, ister sayfalara basılmış, isterse de dijitalleştirilerek çevrimiçi ortama aktarılmış olsun, kitapların üretilme biçimleri zaman içinde gelişse de bir ihtiyaç nesnesi olarak zamansız olmaya devam etmektedir.

Melike Taşçıoğlu, “Bir Görsel İletişim Formu Olarak Kitap” isimli çalışmasında kitap biçiminin zaman ve coğrafyadaki değişikliklerle süreç içinde geliştiğini açıklamaktadır. Yazar, başlangıçta yazılı iletişim ihtiyacının; kil tabletler ile karşılandığını, ancak yazı kullanımı yaygınlaştıkça, parşömenler gibi daha pratik ve taşınabilir formlar kullanıldığını ifade etmektedir. Ancak ne kil tabletler ne de parşömenler bugün kitapları akla getiren formlar değildir (Taşçıoğlu, 2013).

Kitabın, içeriği ve onu nesnel olarak da değerli hâle getiren fiziki yapısıyla zarar görmeyecek ve az yer kaplayacak bir biçimde arşivlerde yerini alması gerekmektedir. Kitabın, formu ve içeriğinin bütünsel olarak muhafazasının yanı sıra bir mekân içerisinde çoklu olarak kurgulanması da başka bir problemdir. Melda Öncü Yıldız, konuyla ilgili makalesinde kitap formunun, kilden papirüse, ağaç levhalara, pergamentin biçimi olan kodekse (el yazması) kadar değişim serüvenini incelemiş ve kitap ile ilgili tanımlamaların bulunduğu döneme göre farklı yaklaşımlar gösterdiğini ifade etmiştir. Kitap, form olarak gelişim sürecinde ise ticari bir nesne hâline gelmiş, sanat kapsamında kitap süslemeleri üretilmiştir. Yazar, yazı malzemelerinin etkisini kitabın şekillenmesi ile ilişkilendirerek şu şekilde ifadelendirmiştir: “...’ağaç kabuğu’ anlamına gelen ‘libre’ ile ‘deri’ anlamına gelen *diphthera*, zamanla yazı malzemeleri değil, kitap için kullanılmıştır” (Yıldız, 2014:227).

Kitap formu, sosyo-kültürel tarihi içerisinde, fiziki yapısı ve kullanım amaçları bakımından bulunduğu coğrafi konum ve kültüre göre değişkenlik gösteren bir olgudur. İnsanlık tarihinin gelişimine bakıldığında koruyucu iki kapak arasında, sayfalardan oluşan yapısı, kapağına verilen önem ile bağlantılı olarak süslenmiş, özenle ciltlenmiş ve üzerindeki çok değerli

süslemeleriyle estetik bir nesne haline getirilmiştir. Ancak kitap, öncelikli olarak üzerindeki estetik uygulamalara rağmen kendisi bir sanat nesnesi olmaktan öte her zaman bilgiyi aktarma ve koruma amacıyla kullanılmıştır.

Kitabın üretim yöntemlerindeki ilerlemeler, kitapların biçimi ve içeriği üzerinde sorgulamalar, deneyler gerçekleştirmek için yeni fırsatlar sunmuştur. Yıldız'a göre, bu gelişmeler, Modernizm'in başlangıç macerası ile birleşerek kitapların farklı amaçlar için kullanılmasını ve sanatsal bağlamda yeniden tanımlanmasını mümkün kılmıştır. Yazarın ifadesiyle "Önceleri metinlerin ya da görsel sanat yapıtlarının sergilenme alanlarından biri olan kitabın, başlı başına bir sanat mekânına dönüşmesi süreci de böylece başlamıştır" (Yıldız, 2012:170).

Bir "sanatçı kitabı" ile kastedilen şeyin ne olduğunu anlamak istiyorsak bu sürecin ilk adımı, bir "sanat kitabı" ile "sanatçı hakkında bir kitap" arasındaki farkı net bir şekilde tanımlama gerekliliğidir. Sanatçı kitapları, sadece bir sanatçının eserlerini içeren kitaplar olarak kabul edilen koleksiyon çalışmalarından daha fazlasını içermektedir.

Sanatçı kitabı, bireysel bir sanat eseri gibi bütünlük gösteren bir çalışma olmasının yanında bir anlamda kitap formundaki sanat eseridir. Tek bir fikri veya kavramı iletmek amacı taşır, örneğin tek bir resim gibi. Sanatçı kitapları, kendi içinde bir türü temsil ederler (Burkhardt, 2006:248-268).

Sanatçıların kitapları, son derece detaylı ve ayrıntılara dikkat edilerek hazırlanmış benzersiz eserlerdir. Bazıları deneysel ve daha çok ressam veya heykeltıraş olarak bilinen sanatçılar tarafından sanatsal uygulamalarını aktarmanın bir yolu olarak üretilmektedir. Nancy Tousley, bir sanatçı kitabının tanımsızlığı ve değişken doğasını, onun ulaşılmaz yönü en güçlü erdemi olarak nitelendirmektedir: "Bir sanatçının kitabının, esnek biçiminin yenilikçi uzantıları kadar çok tanımı vardır... Bu değişken durum... Sanatçının kitabının doğasını tanımlar" (Tousley, 1990).

Günümüzde, sanatçılar tarafından üretilen kitaplar ve kitap sanatı, kitap-nesneleri ve benzeri kitap temalı çalışmalar arasındaki sınırlar kısmen belirsizleşmiş gibi görünmektedir. Ancak, sanatçı kitaplarının en önemli ayırt edici özelliği, diğer türlerden farklı olarak, başka

şekilde ifade edilemeyecek sanatsal yaratımların mekânı ve bağımsız olarak üretilebilen eserler olma olasılığıdır. Bu tür kitaplar, sanatçıların yaratıcılıklarını serbestçe ifade edebilecekleri, özgün ve deneysel çalışmalar yapabilecekleri bir alan sağlamakta ve bu nedenle hâlâ sanat dünyasında özel bir konuma sahip olmaktadır (Yıldız, 2012:180). Sanatçı kitapları, sadece bir bilgi taşıyıcısı olarak değil, kendisi başlı başına bir sanat eseri olarak da kabul edilmekte ve sanatın farklı disiplinleriyle kesişim noktalarında önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, günümüzde sanatçı kitaplarının sanatsal yaratımın zenginliğini ve çeşitliliğini vurgulayan önemli bir ifade biçimi olduğu fikri giderek daha fazla kabul görmektedir.

Makalenin ilerleyen bölümlerinde, 1960 sonrası sanatçı kitapları ve Tom Phillips (1937-2022) tarafından gerçekleştirilen *A Humument* adlı eser iki başlık altında detaylandırılacaktır. 1960 sonrası için detaylandırıldığı kısımda, sanatçıların bir mekân olarak sanatçı kitaplarına biçim ve içerik olarak müdahalesi, üretimlerinin sorgulanması ele alınacaktır. Diğer bölümde ise, Phillips'in eser üretim olgusu deneyiminin, bazen çizerek orijinal metindeki cümlelerin bazılarını bırakırken, sayfaların bazılarını çizilmiş, boyalı ve kolaj olarak yeniden nasıl ürettiği, eserlerinde kullandığı görsel elemanlar ile birbirine farklı şekilde eklenen yapıların konumlanması irdelenecektir. Kısacası *A Humument* eserindeki müdahaleler, üzerleri karalanmış sözcükler ya da işlenmiş kelimeler, portreler, boşluğun sayfalarda kullanımı ve bir başka deyişle semantik olarak derinliği, hiç görülmeyen anlamlara ufuk açan katmanları çözümlenmeye çalışılacaktır.

2. 1960 Sonrası Sanatçı Kitapları

Günümüzde sanatçının sanatsal üretimi olan sanatçı kitabı, kitap eser anlamında kendi gerçekliğinin gücünü arkasındaki duvardan almayan bir forma, aynı zamanda çerçeveleri yıkan ve kendisine dokunulmasını sağlayan bir nesneye dönüşmüştür. Özellikle 20. yüzyıl ve sonrasında sanatçıların eserlerindeki estetik deneyimler incelendiğinde estetik dönüşümler daha net gözlemlenmektedir. Sanatçılar yüzyıllardır kitap üretiminde aktif olarak varlık göstermektedirler. Sanat nesnesi anlamında ise sanatçı kitabı, 1960'ların sonlarına kadar uzanan nispeten yeni bir sanat üretim alanı olarak ortaya çıkmaktadır.

Sanatçı defterleri veya eser olarak kitap formları, kitap ve sanat dünyasını birleştirir. Bu üretimler, genellikle sanat eseri olarak kavramsallaştırılan geleneksel kâğıt ve elle üretilen

otantik el yazmalarıyla ilişkilendirilir. Bu eserler ya ticari olarak yüksek tirajlarda basılır ya da sanatçının isteğine göre sınırlı sayıda yayınlanır. Eserler bazen de "benzersiz" olarak adlandırılan, türünün tek örneği nesnelere olarak üretilmektedirler. Geleneksel kodeks formunun yanı sıra, sanatçı kitapları; kaydırma, akordeon kıvrımları, yelpaze kıvrımları, kapı kıvrımları, jaluzi kıvrımları, açılır kitaplar formlarında veya bir kutuda bulunan gevşek yapraklı sayfalar gibi çok farklı biçimlerde okuyucunun karşısına çıkmaktadır (Görsel 1).

Sanatçı kitapları; fotoğraf, şiir, deneysel anlatım, baskı resim, görsel sanatlar, grafik tasarım ve yayıncılık gibi birçok sanatsal ifade formunun kesişim noktasında yer almaktadır. Bu bağlamda müzelerin, kütüphanelerin ve özel koleksiyonerlerin seçkilerinde kendilerine dikkate değer bir yer edinmektedir. Bazı sanatçılar kitap formunun arşivsel etkileyciliğinden ve yaratıcı potansiyelinden yararlanırken, bazıları da kitabın şekillendirilebilir ve malzeme çeşitliliğini barındıran yapısal bir keşif alanı olma kapasitesiyle ilgilenmişlerdir.

"Sanatçının kitapları, bir sanatçının nihai görünümü üzerinde yüksek derecede kontrole sahip olduğu kitaplar veya kitap benzeri nesnelere tanımlar; kitabın kendi içinde bir sanat eseri olması amaçlanır" (Bury, 1995:1).

"Sanat nesnesi" olarak sanat eserinin; estetik değeri, fiziksel özellikleriyle açıklamaya, tanımaya çalışan Modernizmin görsel sanat hareketleri içinde çok sayıda tarihçi açısından teori ve tarihsel perspektif ile iç içe geçtiği ifade edilebilir. "Nesne" terimi, yirminci yüzyılda, sanat eserini bir sanatçının emeğinin eşsiz bir ürünü, teknik ve sanatsal yeteneklerinin bir temsili olarak algılayan "modern sanatı" tanımlamak için kullanılmıştır. Bu bağlamda bakıldığında bir sanat nesnesi olarak kitap formunun, öncelikle nasıl sanatsal bir işlev için yapılan ve değer verilen bir form olduğunu problematiğinin ortaya konulması gerekir (What Is Modern Art?, t.y.).

Tarih boyunca kitaplar pahalı ve ulaşılması zor nesnelere ziyade, birçok kişi için erişilebilir bir seri üretim malzemesi haline gelmiştir. Teknolojik ilerlemeler, "özellikle ofset ve foto-kopyalama baskı alanındaki gelişmeler, kitap üretimini maddi anlamda ekonomik bir külfetten kurtarmış ve sanatçıların kendi kitaplarını kolaylıkla üretebilecekleri bir ortam sağlamıştır" (Rossman, 2003). Sanatçı kitabı, sadece sanat üretmek ve paylaşmak amacıyla kitap formatında bilinçli olarak çalışan sanatçıların aradığı bir arzu nesnesi olarak konumlanmaktadır.

Bununla birlikte, sanatçı kitabı terimini katı ve kesin bir şekilde tanımlamak bir paradoks olacaktır. Johanna Drucker, "Sanatçı Kitapları Yüzyılı" adlı kitabında sanatçı kitaplarını, kendisine katkıda bulunan tüm unsurlar ve etkinlikler tarafından yaratılan bir alan olarak tanımlamaktadır:

...kaliteli sanatsal baskı, bağımsız yayıncılık, kitap sanatı geleneği ve el sanatları, resim, Kavramsal Sanat ve diğer politik bir ilhamla hareket eden sanat etkinlikleri ve aktivist üretim, geleneksel ve deneysel çeşitleri içeren performans, somut şiir, deneysel müzik, bilgisayar ve elektronik sanatlar ve son olarak, resimli kitap geleneği, livre d'artiste (Drucker: 1995).

Sanatçı kitapları günümüzde resim veya heykel gibi bir sanat formu olarak karşımıza çıkan, ancak temel olarak nesne-kitap olan formlardır. Kitap illüstrasyonlarının çok daha eski bir geçmişi olduğu bilinse de "sanat nesnesi olarak kitap özellikle 20. yüzyılın bir ürünüdür" (Drucker: 1995). Bu kitapların ilk örneklerden bazıları, Fütüristler ve Dadaist sanatçılar tarafından yapılan siyasi amaçlı broşür ve dergilerinde, Fluxus sanatçıları tarafından üretilen performanslarında ve kavramsal sanatçıların (sanat nesnesini maddesizleştirmek anlamında) çalışmalarında cisimleştirilmiştir.

Drucker, bu anlamda bir sanatçı kitabının nihai ürün değil, bir süreç olduğunu ve sanatçıların, yazarların, matbaacıların ve uygulayıcıların hâlâ "yeni çağdaş" tanımını geliştirdiğini belirtmektedir. Drucker'ın çalışması, sanatçı kitapları alanının yanı sıra sanatçı kitabının bir tür olarak tarihsel şekillenmesine vurgusu önemlidir. Bu çalışma sanatçı kitaplarının gelişimini Rus Fütürizmi ve Sürrealizm akımından Fluxus'a Kavramsal Sanat'a ve postmodern döneme kadar farklı sanat hareketleri üzerinden takip etmektedir.

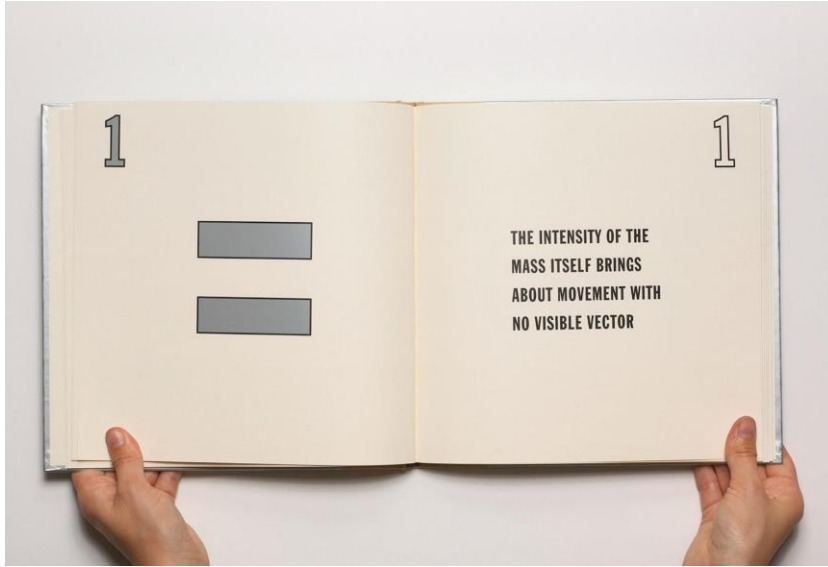
Günümüzde birçok sanatçı, bir tuval veya farklı birçok medyum ile net bir şekilde aktarılamayan fikirlerle ve zor meselelerle başa çıkmak veya bir anlatı oluşturmak için kitap formatını kullanmaktadır. Bazı sanatçı üretimi kitaplar, sanat ve edebiyatı bütünleştirirken bazı sanatçıların kitaplarında ise hiçbir metin yoktur. Bir sanatçı tarafından yaratılan eser-kitap, yani bir sanatçı kitabının doğası, görünümü ve amacı, bir kişinin kütüphane raflarında bulabileceği kitap formatından temelde farklı bir niyetsellik içermektedir.

Görsel 1. Ed Ruscha, *Every Building on the Sunset Strip View Los Angeles*, 1966, Akordeon şeklinde düzenlenmiş fotoğraf kolajı. The Museum of Modern Art Collection, Los Angeles.

Sanatçı kitapları, kitabın tüm form ve boyut algısına karşı gelmekte ve kapsayıcı bir tanımlamaya direnmektedir. En temel düzeyde bir sanatçı kitabı, bir kitap biçimindeki veya bir kitap fikrinden ilham alan bir sanat eseridir. 20. yy. geliştirilen sanatçı kitabı, sanat ve edebiyat alanında büyük disiplinler içerisinde var olan bir etkiye sahiptir. Bu kitaplarda, resim ve metin ilişkilerine, sayfa tasarımına, yapı ve malzemeye, ağırlığa, boyuta, şekle, koku gibi unsurlara dikkat edilmekte ve ciltli olarak üretilen bir kitap fikri üzerinde dinamik varyasyonların üretilmesi amaçlanmaktadır. Bazı sanatçı kitapları daha sonra üzerine basılabilecek, yazılabilecek; üzeri çizilebilecek veya boyanabilecek bir tuval oluşturmak için ciltleme, kesme ve katlama tekniklerini kullanan, küçük el yapımı baskılar olarak ortaya çıkarken, diğerleri baskıları daha büyük sayılarda seri olarak üretilen kitap üretimlerine referans vermektedir.

Kitap formu 1960-1970'li yıllarda Sol LeWitt, Lawrence Weiner ve Joseph Kosuth gibi kavramsal sanatçılar ile onları takip eden birçokları tarafından sıklıkla kullanılan bir tür araç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda kitap formu, sanat ve düşüncenin bir ikametgâhı haline gelmiştir. Bu tavır kavramsal sanatçılar için, sanat nesnesinin meta statüsünü ortadan kaldırmaya yönelik “maddesizleştiren” bir stratejiyi ifade etmektedir. Sanatçılar bu bağlamda, yenilikçi, benzersiz, uzun ömürlü, saygın, dekoratif ve özel mülk olarak alınıp satılan sanat eserleri üretmek yerine, daha çok maddesizleşen bir sanatçı kitabı kavramına odaklanmaktadır (Görsel 2).

Görsel 2. Lawrence Weiner, *Displacement Published*, Dia Center for the Arts, 1991, 24,7x24,7cm, New York.

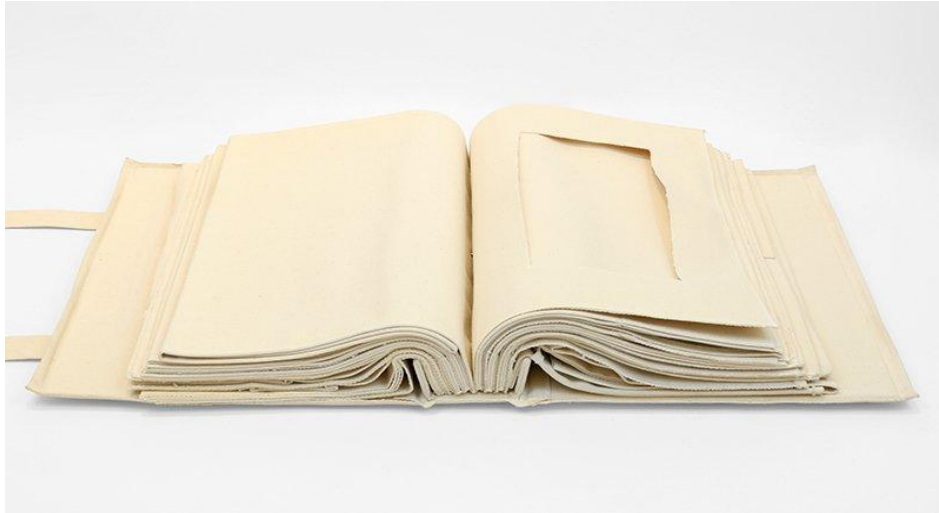
Sanatçı kitapları, sanatçıların farklı materyalleri, teknikleri ve formatları denemelerine; fikirlerini ve vizyonlarını aktarmanın yeni yollarını keşfetmelerine olanak tanır. Bu ürünler, geleneksel sanat eserlerinden daha kolay dağıtılabildiği ve paylaşılabildiği için sanatı deneyimlemenin daha demokratik ve erişilebilir bir yolunu da sunar. Sanatçılar, sanatçı kitaplarının önemini vurgulayarak hâkim sanat piyasasına meydan okumakta ve sanat dünyasında neyin değerli ve yatırıma layık olduğunu belirleyen değer sistemini sorgulamaktadır.

1960'lı yıllarda Kavramsal Sanat, ortaya çıktığında sanat dünyasının ticarileşmesine bir tepki olarak, maddi nesnesinin aksine sanat fikrine odaklanmaktadır. Bu nedenle, kavramsal sanatçılar, sanat piyasasının ticari çıkarlarından uzaklaşarak, yaratıcı sürece odaklanan fikirlerini sunmanın yollarını aramaktaydılar. Bu bağlamda sanatsal form olarak kitap, yüksek kaliteli görseller ve kitaplar üretmek anlamında maliyetli üretim süreçleri kullanmak yerine, sanatçıların ana malzemesi hâline gelmektedir. Bu, hem sanatçının hem de izleyicinin, temsil ve estetikle Modernizmin algısal kriterlerini eleştiren bir bakış olarak ortaya çıkmaktadır. Böylece, sanat formu olarak kitap, yalnızca sürecin belgelenmesine indirgenmiş, bu sayede sanatçı form anlamında kitabı bir tür araç, sanat eserinin daha temel yönünün bir taşıyıcısı veya kavramı hâline getirmiştir. Alexander Alberro'nun da ifadesiyle "bir esere yaklaşıldığında, zorunlu olarak sanatçının fikrine (dolayısıyla niyetine) yaklaşılır" (Alberro ve Stimson, 1999:461).

Pop Art, Fluxus, Action Art, Arte Povera ve Kavramsal Sanat hareketleri, sanatçı kitabı kavramına önemli katkılarda bulunmuştur. Bu bağlamda kodeks formu, sanatçıların kavramsal sanat hakkındaki fikirlerini ortaya koymak ve yaymak için kullandıkları başlıca araç olarak konumlanmaktadır. İki ilke; yaygınlaştırma ve sergileme, sanatçı kitaplarıyla ilgili tartışmanın siyasi bileşenleri olarak ortaya çıkmaktadır. Kavramsal sanatçıları meşgul eden felsefi ve estetik soruların başında sanat düşüncesinin kendisinin yanı sıra L. Lippard tarafından icat edilen bir terim olan "maddesizleştirilmiş bir nesne arzusu" anlamında şekillenen bir ifade arayışı göz önüne çıkmaktadır (Lippard, 1973:3).

Fluxus Akımı örneğinde ise sanatçılar, sanatçı kitabının gelişimi için önemli sonuçları olan bir Fluxus stratejisi olan, sıradan materyallerin kullanımıyla bir kitap formu yaratarak "kitap-nesne" ile yaşam arasındaki sınırları ortadan kaldırmayı amaçlamışlardır (Görsel 3). Fluxus'un sanatsal pratiği, izleyiciyi yapıtın bir parçası aracılığıyla, bir oyuncuya dönüştürmeyi amaçlar ve bu şekilde kitap formunu bir nevi "performans" hâline getirdikleri söylenebilir. Bu bağlamda Fluxus'un kitabı "okumak" değil, canlandırmak niyetinde olduğu ifade edilebilir. George Maciunas'ın antolojisinde, kitabını cıvatalar ve sayfalara birleşik zarflarla bağladığı görülmektedir (Görsel 4). Her bir zarf, farklı bir sanatçının çalışmasından oluşmakla beraber her parça tekil olarak özeldir.

Görsel 3. Franz Erhard Walther, *Handlungsbuch II* (Kullanım Kitabı II), 1963/1969, 19 1/4 x 15 1/4 x 4 1/4 inches (49 x 39 x 11 cm). Keten bir kutuda katlanmış ve dikilmiş ağır beyaz kanvas.

Görsel 4. George Maciunas, *Flux Year Box 1* (Kitap Versiyonu), 1964, Anthology of flat objects by Fluxus artists in an envelope 7 1/2 × 8 3/10 × 1 3/5 in | 19 × 21 × 4 cm, Museum of Modern Art (MoMA) | Whitney Museum of American Art | Museo Reina Sofia | Moderna Museet, Stockholm.

Bulutnu, hazır yapım (*ready made*) veya efemera nesnelere, sanatçının kitabını kavramsal ve duyuların dokunsal dünyasını izleyiciye kavranmak üzere açma görevini görmektedir. Bu bağlamda sanatçı kitabı, yalnızca bir sanatçı tarafından yapılmış veya tasarlanmış bir nesnedir. Bu yüzden sanat hakkındaki bir kitap veya bir sanat kitabı kavramlarıyla karıştırılmaması gerekir. Bazı sanatçılar salt bir bilgi nesnesi olarak kitap üretirken, bazıları ise eserlerinin koleksiyon parçalarını sergilemek için kitap formunu kullanmaktadırlar. Sanat tarihine bakıldığında kesilmiş, yırtılmış veya oyulmuş kitaplardan (Steven Cortright, Michael Badura Jürgen Brodwolf, Helfried Hagenberg) yanmış kitaplara (Bernard Aubertin, Hubertus Gojowczyk), ciltlenmiş veya zincirlenmiş kitaplardan (László Lakner, Konrad Balder Schauflen) üzerleri kauçuk, plastik, alçı, beton veya çamur gibi malzemelerle kaplanarlara (Dieter Krieg, Milan Knizak, Alice Kochs, John Latham, Dieter Roth, Wolf Vostell, Timm Ulrichs Erwin Wortelkamp) (Görsel 5) veya bloke edilmiş veya gizlenmiş metin içeren çeşitli sanatçı kitaplarının (Gerhard Rühm, Marcel Broodthaers, Martin Schwarz) geleneksel bir okuma eylemini reddettikleri görülmektedir (Arnar, 2017:58).

Görsel 5. Dieter Roth, *Open*, Unnumbered Pages, Vol. 06 "Book 3c", 1971, 23 x 17 cm, Flat.

Sanatçılar kitap olarak algıladığımız forma meydan okuyarak kuralları esnettikçe, bir sanatçının kitabı pek çok anlamda sıra dışı bir forma dönüşebilmektedir. Günümüzde birçok çağdaş sanatçı kitabının, kitap formundan ziyade ucu açık bir enstalasyon formuna gönderme yaptığı söylenebilir. Örneğin bazı sanatçılar kitaplarında kâğıt kullanmazken, bazıları ise sadece yakma, dikme, frotaj vb. müdahale yöntemleriyle maddesel anlamda farklı bir bakış açısı üretmeyi hedeflemektedirler.

Modern sanat akımları ile birlikte kitap, sanatçıların çalışma alanları arasına yukarıda sıralanan sanat akımlarının düşüncelerini etkili bir şekilde geniş kitlelere ulaştırabildikleri bir araç olarak girmiştir. 1960'lı yıllarda, kitabın sanatsal ifadeler için özel bir alan olarak kullanılması, aynı zamanda galeriler ve koleksiyonerler dışındaki daha geniş bir kitleye hitap eden bağımsız bir platform olarak ortaya çıkmasına vesile olmuştur: 1960'ların ABD'sinde, kitabı kişisel üretimler vesilesiyle, kurumsal bağımlılıklardan kurtarma isteği, sanatsal anlamda bir üretim hareketine yol açmıştır (Yıldız, 2012:177).

1973 yılında Moore College of Art tarafından Philadelphia'da düzenlenen, sanatçı kitaplarından oluşan ilk karma sergi, 1960'tan 1973 yılına kadar sanatçılar tarafından hazırlanır ve pek çok türden 250'den fazla kitabı içermektedir (Vanderlip, 1973). 1976 yılında ise sanatçı

kitaplarını yayınlayan ilk kurum kolektif bir kitabevi ve yayınevi olan Printed Matter, New York'ta kurulmuştur. Tarihsel olarak aynı yıl, "Franklin Furnace" adında sanatçı kitaplarını arşivleyen bir kurumun ortaya çıkması ise önemli bir diğer gelişmedir. 1980'li yıllarda ise sanatçı kitapları kendi devamlılığını sağlayan, sürdürülebilir bir alan hâline gelmektedir. Bu dönemden itibaren bir alan olarak sanatçı kitapları, daha fazla sanatçının uygulama yaptığı bir yere doğru evrilir. Ancak 1960'lar ve 1970'lerdeki demokratik, bağımsız ve aktivist üretimler, 1970'lerin sonlarına doğru, dönemin politik, kültürel ve ekonomik değişimlerden etkilenerek farklı bir yöne evrilmeye başlamıştır. Ekonomik, bağımsız ve demokratik üretimler sadece müze ve galeri izleyicilerine değil, daha geniş bir kitleye ulaşma amacı taşısa da bu dönemde bazı sanatçılar, özellikle Keith A. Smith gibi nadir ve özel üretimler veya tekil "eşsiz" eserler oluşturma yoluna gitmeyi tercih etmektedirler (Yıldız, 2012:180).

Görüldüğü üzere, sanatçıların kavramsal düşüncelerin rüzgârlarıyla kurgulanan çalışmaları, fiziksel anlamda da içeriğe senkronize olabilmesi için farklı baskı tekniklerinin uygulanmasına ön ayak olmuştur. Foto-kopyalama ve ekonomik baskıların aksine, geleneksel ve yüksek kaliteli baskı yöntemlerinin kullanımının tercih edilmesi kitap yapımında el işçiliğinin öne çıktığı gözlemlenmesine sebep olmuştur. İlk kez Joan Lyons tarafından 1985'te yayınlanan ve 1993'te yeniden basılan "Sanatçı Kitapları: Eleştirel Bir Antoloji ve Kaynak Kitap" adlı kitap, önde gelen uluslararası yazarların on farklı bakış açısını içeren makalesini ayrıntılı bir bibliyografya ile bir araya getirmiştir (Lyons, 1985).

1960'larda özellikle Seth Siegelau tarafından düzenlenen sergiler bir çeşit tarihsel dönüm noktası özelliğini taşımaktadır. Bu sergiler genel yapısı itibarıyla sanatçı kitabının kavramsal sanat alanındaki rolü ve sanat ile basılı malzeme arasındaki ilişki hakkındaki tartışmaları ateşleyen, geniş tartışmalara yol açmıştır. Siegelau, yayınlanmış katalog formunda sanatçı kitaplarını grup sergileri ile birlikte düzenledi. 1968 yılında Robert Morris, Robert Barry, Sol LeWitt, Carl Andre, Douglas Huebler, Joseph Kosuth, Lawrence Weiner gibi sanatçılar ile bir dizi sergi projesi ve yayına da başladığı görülmektedir. Sergi kataloğunda yer alan sanatçıların kendileri tarafından fotokopiler vasıtasıyla elde edilen bu yayınlar, başlı başına birer kitap sergisi olarak tasarlanmıştır. Bu bağlamda basılı sayfalar, geleneksel sanat reproduksiyonlarından ziyade birer sanat eseri olarak değerlendirilmektedir (Siegelau, 1968).

Katalog sergileri bu anlamda taşınabilirlikleri sayesinde, bir sergiyi sunmanın devrimci niteliğinin yanı sıra metin ve görüntüler oluşturmak anlamında fotokopi makinesinin radikal kullanımıyla da tanınmaktadır. Bu basılı özel yayınlar, sergi yönetimi kavramına meydan okuyan, sanatçı kitaplarının genişleyen bir izleyici kitlesiyle kavramsal sanat hareketinin bir parçası olarak görülmesine kapı aralamıştır. 1977 yılında Lucy Lippard'ın bir makalesi sanatçı kitabının konumunu şöyle tanımlamaktadır: "Genellikle fiyat açısından ucuz, format olarak mütevazı ve kapsam olarak iddialı olan sanatçı kitabı, sanat dünyasının dışına ve daha geniş bir izleyici kitlesinin kalbine giden yol aynı zamanda ağır bir umut ve ideal yükü için kırılğan bir araçtır: birçok kişi tarafından kolay daha kabul edilir." Lippard'ın sözleri, sanatçı kitaplarının sanat dünyasında ve ötesinde sahip olduğu gelişen konumuna işaret etmektedir (Lippard, 1985:45).

Yayın anlamında önemli bir dergi ise, aynı dönemde yayınlanan "Journal of Artists' Books" (JAB) olarak bilinmektedir. 1994-2020 yılları arası yayınlanan JAB, sanatçı kitapları ve kitap sanatlarına odaklanan önemli bir akademik dergi oluşumudur. Kurucusu Brad Freeman tarafından yönetilen JAB, sanatçı kitapları alanını eleştirel bir bakış açısıyla incelemekte ve kitap sanatları ile diğer kitap türleri arasındaki yaratıcı kesişim noktalarını keşfetmeye çalışmaktadır. JAB, sanatçı kitapları ve yapımcıları hakkında yazılar sunarak alanında önemli bir tarihsel referans kaynağı olarak kabul edilmektedir (Journal of Artists Books, t.y.).

Bu tür dergi ve süreli yayınlar, sanatçıların, sanat dünyasının ve kitap sanatının gelişmelerini takip etmek, eleştirel düşünceyi beslemek ve alan hakkında daha derinlemesine bilgi edinmek için değerli bir kaynaktır. Araştırmacılar, sanatçılar ve kitap meraklıları için bu dergi ve süreli yayınlar, önemli bilgi kaynakları anlamında hâlâ önemini korumaktadır. Güncel anlamda Sanatçı kitapları, çeşitli ifade biçimlerinin içerikle buluştuğu bir alanda, sosyal sorunlardan bireysel deneyimlere ve günlük yaşama kadar geniş bir yelpazede kendilerini cisimleştirmektedirler.

Sanatçı kitapları alanında yapılan araştırmalar ve eleştiriler, sanatçı kitaplarının sanat dünyasındaki yerini ve önemini daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda sanatçı kitaplarının nasıl üretildiği, yayımlandığı, sergilendiği ve koleksiyonlara dâhil edildiği gibi konulara odaklanmaktadır. Bu araştırmalar, sanatçı kitaplarının günümüzde sanatın merkezi bir unsuru olarak kabul edilmesine katkı sağlamak ve sanat dünyasındaki sanatçı kitaplarının

geleceğini şekillendiren faktörler hakkında fikir vermektedir. Sanatçı kitapları alanında yapılan araştırmaların, akademik kaynaklarda ve sanat dergilerinde yayınlanması, bu konuda daha fazla araştırmacının katkıda bulunmasını ve bir konu olarak gelişmesini desteklemektedir. Bu üretimlerin kurumsallaşması ve sanat dünyasındaki önemi, sanatçı kitaplarının gelecekte daha da fazla araştırılması ve eleştirilmesi için bir platform oluşturmaktadır.

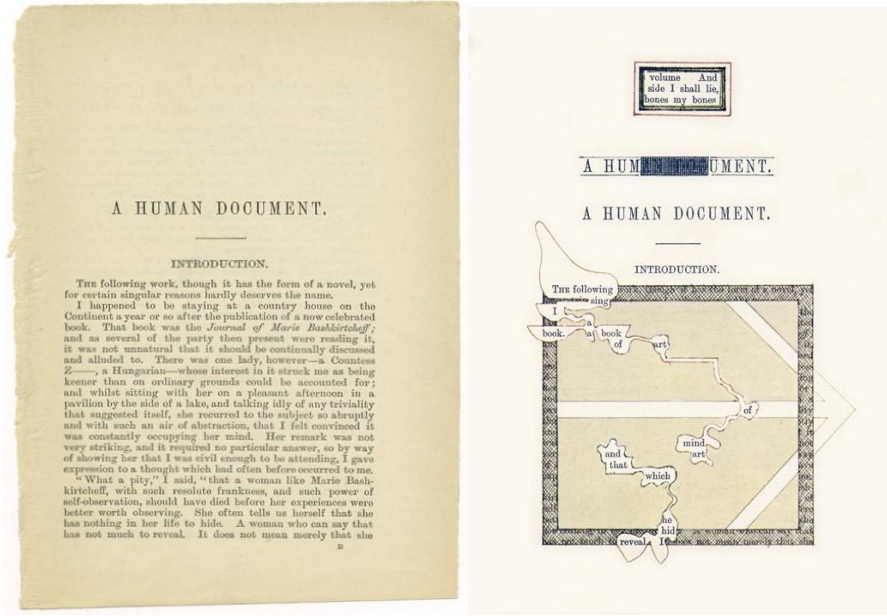
3. Tom Phillips ve 'A Humument' Eseri

Tom Phillips, belirli gerçeklere veya kanıtlara güvenmeden düşünceler öneren, tercih ettiği sanat formuyla tanınan bir sanatçıdır. Çalışmalarına kavramsal hassasiyetle yaklaşır, sıradan nesnelere ve görüntü sistemlerini büyük bir dikkatle inceler. Phillips'in çalışmaları, kısmen silinmiş veya hasar görmüş nesnelere yeniden yapılandırılmasını ve yalnızca temsilin ötesine geçen kolajlar oluşturmayı içerir. Phillips'in sanatı, bastırılmış hiper metinleri keşfederek ve izleyicilere sunarak geleneksel sınırlara meydan okumaktadır. Eserleri, avangart ve hiper metinleri unsurlarını içeren modern ve postmodern sanatın bir kombinasyonu olarak kabul edilir (Görsel 6).

Tom Phillips, resim, kolaj, özgün baskı, goblen¹, film, bale, opera ve sahne tasarımı dâhil olmak üzere çeşitli mecraları kullanan özgün bir sanatçıdır. Phillips'in ürettiği eserler, çok sayıda sanatsal form ile kendini ifade eder ve kendi içinde beslediği ısrarlı tutkuyla da desteklenen bir görsel dilin izlerini taşımaktadır. Bunlar arasında resim (hem figüratif hem de soyut), opera (besteci, set tasarımcısı), somut şiir ve süs yazı formları, heykel ve mekâna özgü tasarımlar (mozaik, goblen, tel çerçeve nesnelere) yer almaktadır. Sanatçının düşünsel dünyasının yanı sıra; eleştirmen, küratör, çevirmen ve Kraliyet Akademisi Komite Başkanı gibi çeşitli sanatsal roller üstlenmiştir, tüm bu özellikler Phillips'in sanatına eklenerek katkıda bulunmuştur.

---

¹ Bir kumaş alt tabaka üzerinde karmaşık, resimsel tasarımlar oluşturmak için renkli ipliklerin iğne işleme yöntemi ile uygulanan sanat biçimi. Paşayeva, V., & Hamidova, Ü. (2010). "Goblen'de Kullanılan Teknik Yöntemler", <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/28820>, Erişim Tarihi: 22.06.2023.

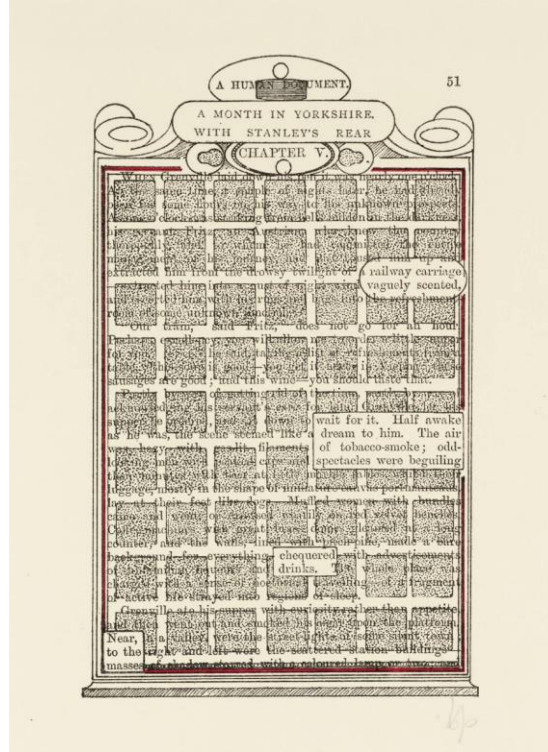
Görsel 6. *The Human Document* (Solda) Orijinal Sayfası ve Tom Phillips, *A Humument*'in ilk sayfası (Sağda), 1973 baskısı, 28x21 cm, Thames & Hudson.

Phillips 1960'ların başında başladığı kariyerinden günümüze odaklandığı sanatsal problem, gündelik hayatın maddi ve görsel izleridir. Phillips çalışma pratiği olarak, benzer malzemeleri bir araya toplamakta veya bir dizi eser üretmek için geri dönüştürmekte ve ardından bu gelişmeyi faaliyet günlüklerinde titizlikle belgeleyip çapraz referans vererek, genellikle çalışmasında günlük hayatın tekrarlarını ve yinelemelerini yansıtmaktadır. Phillips'in çalışmaları buluntu şiirleri, hazır nesnelere ve sıradan malzemelerden kolajları kullanmasıyla, gündelik hayatla ilgilenen birçok sanatsal ve kültürel hareketin (Dada, Sürrealizm, Sitüasyonizm ve Fluxus) bağlamında değerlendirilebilir. Bu sanat akımları, gündelik hayatın sıradanlığını kucaklamaktan çok, şok etme ve bozma teknikleriyle ona yeni anlamlar kazandırma eğilimlerine gönderme yapmaktadır. Phillips Oxford'da yaptığı çalışmaların yanı sıra, çizim ve Rönesans ikonografisi üzerine derslere katılmıştır. Sanatçı, Londra'nın güney mahallesindeki yaşantısı boyunca ve hayatının neredeyse tüm dönemlerinde üretimlerine devam etmiştir.

Makalenin ana konusu olan "A Humument", Tom Phillips'in tesadüfen ilk karşılaştığı ucuz romanı Londra'daki Peckham Rye'deki bir eskici dükkânından satın aldıktan sonra başlamıştır (Hawley, 2019). Tom Phillips'in "A Humument" ("Bir İnsan Abidesi") projesi, bir kitap olarak –orijinal başlığı silinerek- William Hurrell Mallock'un 1892 tarihli *A Human Document* adlı

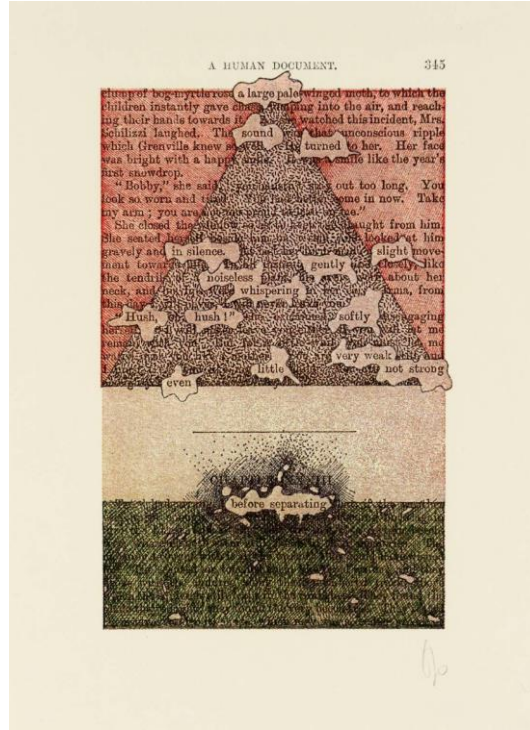
unutulmuş Viktorya dönemi romanına dayanan ve 1966 yılında başlayan çalışmasıdır. Eser sanatçının, alternatif hikâyeler ve gerçeküstü olaylar yaratmak için kolaj, kesim, süsleme ve diğer teknikler yoluyla orijinal metni değiştirdiği ve manipüle ettiği yeniden kurgulanan radikal bir üretilimdir (Görsel 7).

Görsel 7. Tom Phillips, *A Humument* Vol. II, 1970 baskısı, sayfa 51

Sanatçı 1973 yılında kitabın 367 sayfasının tamamını çizerek, boyayarak ve metnin üzerine kolaj yaparak tamamen yeni bir "işlenmiş kitap" oluşturmak için yeniden üretmiştir (Görsel 8). Sanatçı kendi karakterlerini, görsel ve metinsel şiiri, doğrusal olmayan iç içe geçmiş anlatıları değerlendirerek yeniden okumaya sunar. *A Humument* ilk olarak 1980'de kitap biçiminde yayınlanmış ve hızla bir sanatçı kitabı anlamında kült haline gelmiştir. Eser 2010 yılında, İpad için bir uygulama olarak dijitalleşmiştir. Bu dijital uygulama ile eserin sayfalarındaki detaylar etkileşimli bir biçimde incelenebilir hale gelmiştir (Shortis, 2010).

Görsel 8. Tom Phillips, *A Humument Vol. II*, 1970 baskısı, sayfa 345

Phillips, genişletilmiş seri projelerinin en uzununu olan bu çalışmanın 2016 yılında altıncı ve nihai sürümünü tamamlamış; orijinal çalışmasının tamamı dönüştürülene kadar, her sürümü art arda daha fazla sayfa ile yeniden düzenlemiştir. Böylelikle *A Humument*, Phillips'in eserlerinin bir mihenk taşı haline gelmiştir. Sanatçının bu projesini anlamının anahtarı, en başta Phillips'in Mallock'un romanı ile ilk olarak nasıl karşılaştığının hikâyesidir; sanatçı Londra'daki bir depoda dolaşırken, bir eskicide ucuz eski kitapların raflarına gelir ve üç peni (kabaca bir sent) karşılığında ilkinin satın alır. Bu kitap, uzun vadeli sanatçı kitap projesi başlamasına ciddi bir ilham kaynağı olarak iş görür. Bu tesadüfi keşif, Batı sanat tarihinde John Cage'in rastlantısal yöntemlerine hayran olduğu André Breton ve özellikle sürrealist anlamda, kendiliğinden keşfi ile yakından bağlantılı olarak okunabilir. Sanatçı, bilinçdışı geçmişi bir anlamda, arkeolojik bir keşif aracı olarak, Freud'un klasik psikanaliz fikrine dayanan gerçeküstü sanat akım yönteminin arketipsel bir örneğini kullanmaktadır. D. Kuspit, Phillips'in sanatçı kitabını bir "rüya eseri" olarak değerlendirir; "kişisel ama evrensel anlamı olan külçeleri çıkarmak için Mallock'un rüya romanını "yeniden hayal ettiğini" ifade eder (Kuspit, 2015).

Phillips'in, Oxford'da İngilizceye odaklandığı dönem ile Rönesans ikonografisinde çizim dersleri aldığı dönem aynı zamana rastlamaktadır. Bir sanatçı kitabı olarak *A Humument*'in formel ve içeriksel anlamda sanatsal veya edebi olmak üzere mevcut herhangi bir eser kategorisine dâhil edilerek okunması zordur. 1966'da Phillips, Victoria dönemi yazarı William Hurrell Mallock'un *Humument* projesine başlamıştır. Tom Phillips, ortaya çıkan ilk sanatçı kitabını önce 1973'te yayınladı ve bunu takiben beş baskı daha üretildi. Sanatçı, 1980 yılında ikinci bir versiyon üzerinde çalışmaya başladı ve 2022 yılında vefat edene kadar bu proje üzerine çalışmaya devam etti. Her sayfa özenle düzenlenip gözden geçirildi ve sonuç olarak spontane ve resmi olmayan bir anlatı oluşturulan *Humument* projesi, sanatsal yaratıcılığın uzun soluklu bir örneği olarak öne çıktı (tomphillips.co.uk, t.y).

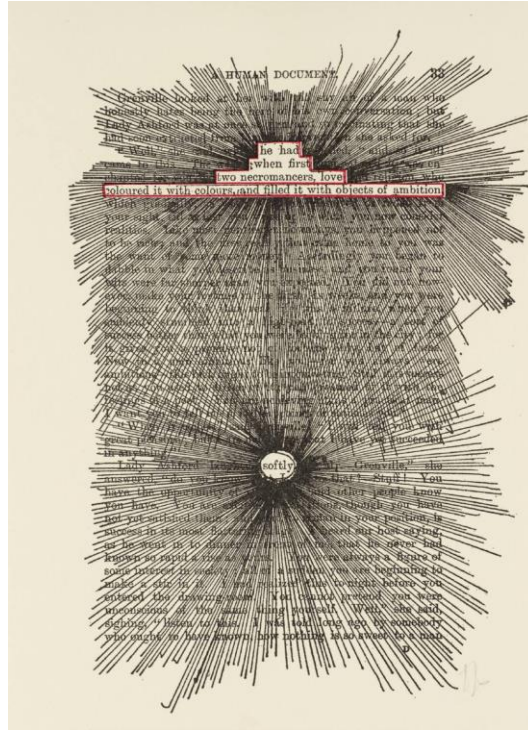
Mallock'un metni, evli bir kadın olan Irma Schilizzi'nin hikâyesine odaklanmaktadır. *A Humument: İşlenmiş bir Viktoryen Roman* olarak sanatçının (2016), uzun vadeli bir projenin nihai baskısıdır. Bu romanın yaratılmasında, Tom Phillips kitap içerisinde çeşitli müdahale teknikleri kullanmıştır. Sanatçının yöntemlerin en göze çarpan özelliği, alışılmadık yazılarıyla tanınan William Burroughs'tan ödünç aldığı parçalama tekniğidir. Phillips'in gerçekte yaptığı şey, yeni bir hikâye yaratmak için asıl metni kesip bazı kelimeleri eleyecek şekilde sayfada yeniden oluşturmaktadır. Phillips, parçalanma ve değişim olgusunu sadece dil düzeyinde değil, aynı zamanda formun anlatı yapısında da kullanmaktadır. Phillips, bu tekniği kullanarak, ilgi çekici ve aynı zamanda orijinal bir anlatı deneyimine kıyasla değiştirilmiş bir anlatı deneyimi olarak, anlatının maddi niteliklerini geliştirmektedir. Örneğin; kelime öbekleri veya cümlelerin kendi içinde anlam oluşturacak şekilde sayfa boyunca dağılmış halde bir kompozisyon oluşturması gibi. Bu şekilde eser, yukarıdan aşağıya ve soldan sağa okunan edebi bir kitap, orijinal olarak ortaya çıkan bir ciltli metin formuna meydan okumaktadır. N. Katherine Hayles özellikle edebiyat ile bilim alanlarında yaptığı katkılarla tanınmakta ve elektronik edebiyat, dijital medya, teknoloji ile anlatı arasındaki ilişkiyi inceleyen bir eleştirmendir. Hayles, teknolojinin insan deneyimine etkisini keşfeden ve yeni hikâye anlatma ve edebi ifade biçimlerini nasıl şekillendirdiğini araştıran yazılarıyla bilinmektedir. Hayles'a göre, Phillips'in kitabı "sanatsal olarak yeniden canlandırması, bastırılmış hiper metinlerin zenginliğini ve çeşitliliğini hatırlatarak yeniden önemli hâle getirmeyi" amaçlamaktadır" (Hayles, 2002:78).

“Palimpsest hipermetin” terimi, çeşitli medya türlerinde ve içeriklerinde bulunan farklı katmanları ve bağlamları ifade eder. Bu terim, metinlerin ötesinde daha derin anlamların ve ilişkilerin mevcut olduğu fikrini taşımaktadır. Tom Phillips'in projesi, bu bastırılmış “hipermetin”leri keşfetmeyi ve izleyiciye sunmayı amaçlayarak, geleneksel edebi ve sanatsal sınırları zorlamaktadır.

Eser, okuyucunun kolaylıkla fark edebileceği şekilde, kelimeler orijinal bağlamlarından çıkarılmış, çoğunlukla parçalanmış, bir nevi her yöne doğru hareket eden, hatta bazı durumlarda sayfanın kenar boşluklarının dışına çıkan “yollar” oluşturan çizgilerle bağlantılı bir nevi görsellik oluşturmaktadır (Görsel 9). Sanatçının projesi, metindeki sözcükleri değiştirerek alternatif hikâyeler ve sürrealist felaketler kurgulamaktadır. Aynı zamanda, projenin içinde Bill Toge adında bir karakterin hüzünlü hikâyesi anlatılmaktadır. Phillips'in bu projesi, sanatı modern ve post modern anlayışları birleştiren bir örnek olarak kabul edilmektedir. Besteci Richard Wagner'in "Gesamtkunstwerk" (bütünlüklü sanat eseri+) fikrini çağdaş dünyada yansıtma, eseri sürekli olarak yeniden yaratma ve dönüştürme fikirleri, projenin temelini oluşturur. Bu bağlamda *A Humument*, sanatın sınırlarını, anlamını ve geleneksel formlarını sorgulayan bir örnek olarak görülmektedir.

A Humument, Bill Hurrell'in sözleriyle, "postmodernizmin tanımlayıcı şaheseri" olarak da kabul edilir (*A Humument*, t.y.). Postmodernizm, geleneksel anlatıları, normları ve yapıları sorgulayan bir harekettir. Phillips'in çalışması da bu anlamda, mevcut eseri değiştirme, dönüştürme ve farklı katmanlar ekleyerek yeni anlamlar yaratma fikirlerini yansıtır.

Buna rağmen eser; halk sanatının *sui generis* (kendine, şahsına münhasır takıntılığı), Orta Çağ'da aydınlatılmış el yazmalarının son derece sofistike işçiliğine gönderme yapmakla beraber, 20. yüzyıl avangart sanatın tüm özelliklerine de sahiptir. Phillips'in eseri üzerinden yaptığı söyleşilerde eseri kendi tabiriyle “işlenmiş, müdahale edilmiş bir roman olarak” okuduğunu görmekteyiz (*A Humument*, 2015).

Görsel 9. Tom Phillips, *A Humument Vol. II*, 1970 baskısı, sayfa 33 (sağ)

Phillips'in çalışma alanında kullandığı sıradan nesnelere, özellikle fotoğraf ve kartpostal gibi imgeleri toplama, bu imgeleri bir araya getirme ve bunlar üzerinde müdahalede bulunarak çalışma edimi, sanatçının problematik anlamında gündelik hayat ile onun görsel temsili arasındaki karmaşık bir ilişkiye işaret etmektedir (Görsel 10):

Bir yandan, günlük varoluşun nüanslarının genellikle geleneklerin veya bilinenlerin arkasına gizlendiğini ileri sürmekte: 'keşke burada olsaydın/asla sıkıcı bir an olmasaydı' gibi kartpostal dilinden kaçamaklar; turizm endüstrisinin ütopikleştirilmiş görüntüleri; profesyonel fotoğrafçılığın kusursuz kompozisyonları arasında ironik olarak mekik dokumaktadır. Phillips'in yinelemeli yöntemleri ve kasıtlı olarak sıradan konuları işlemesi, bu geleneklerin ardındaki asimetrik yapıya ve fay hatlarına işaret ederek gündelik hayatın gerçek can sıkıntısına dair bir farkındalık üretmektedir. Bu sıradanlıktan çoğu kez mizah çıkarılsa da bireylerin hayatlarının önemsiz detaylarına bağlılıklarında ve bu detayların kabul edilip kaydedilmesini istemelerinde de garip bir şekilde ikna edici ve dokunaklı bir şeyler olduğu söylenebilir. Phillips'in eseri bir nevi anlamın en küçük kelimelerde, jestlerde ve eylemlerde gömülü olduğunu öne sürdüğü, bu anlam yalnızca dolaylı ve tutarsız biçimlerde mevcut olmasına rağmen (Moran, 2016).

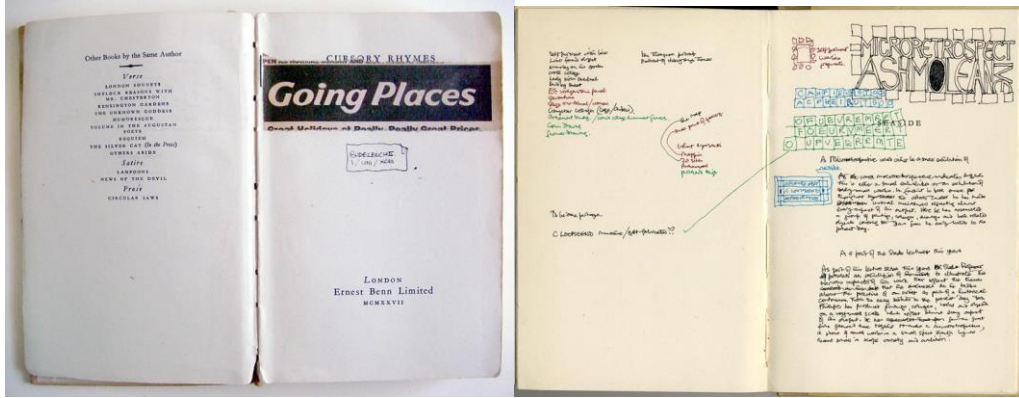
Bu yaklaşım sanatçının diğer bir eseri olan *Merely connect* adlı sanatçı kitabıyla paralel bir benzerlik taşımaktadır. *Merely connect*, yaklaşık 68 sayfadan sayısız gravür tekniği ve dijital görüntülerden oluşan bir kitaptır. Kitap içerik olarak çivi yazısı ve Arapça yazımın yanı sıra

Salman Rushdie'nin romanı *The Moor's Last Sigh*'dan ("Mağripli'nin Son İç Çekişi") elle yazılarak kopyalanmış birkaç metnini de içinde bulundurmaktadır (Görsel 10).

Görsel 10. Tom Phillips, *Merely Connect*, 1993. 12,5 x 17,6 cm, Carpenter Centre for the Visual Arts, Harvard University/Talfourd Press

Sanatçının genel olarak eserlerini, bir tür seyahat günlüğü veya birkaç cilt halinde ürettiği bir yolculuk deneyimi olarak okuyabiliriz. Philips'in kitap formları alışılmadık bir form olarak var olmaktadır. Okuyucu, metin olarak kitabı okurken sayfayı bir oyun gibi düzenlenmekte ve hangi yöne gideceğine karar vermekte özgürdür. Bu, anlamın yaratılmasında bir tür akışkanlığa ve olumsuzluğa işaret etmektedir. Sanatçının bazı sayfalarda birbiriyle kesişen cümlelere yer verilmesi, okuyucunun başta gelen cümleyi, hatta kelimelerin ait olduğu cümleleri ayırt etmesini zorlaştırması gibi durumlar okuyucuya çoklu okuma yolları ve özgürlük sağlamaktadır (Görsel 11). Sanat eleştirmeni Sebastian Smee eser hakkında "Ne bir roman, ne bir şiir, bir sanatçının kitabı ne de bir çizgi roman" diye yazmıştı; "A Humument tüm bu şeylerden biraz ve tartışılmaz bir şey: bir başyapıt" (Hawley, 2019).

Görsel 11. Tom Phillips, *Humbert's Obliterated Rhymes: Going Places*, 18,4x12,4 cm, Talfourd Press.

Sanatçı, düşünce olarak kitap formu, bir mesaj iletme vizyonuyla başlarken, sanatçının kontrolünde olmayan birden fazla anlam beraber yaratmaktadır. Bilindiği üzere sanatçıların kitabı belirli bir hedef kitleye pazarlanmayan özgün nesnelere. Sanatçılar kitap formunu "kişisel" ve bilinen bir varış noktasına ulaşmak için kullanırlar. Yazarın sanat eserini belirleyen alımlama süreçleri üzerinde, kontrolü veya alıcılar hakkında herhangi bir bilgisi yoktur. Sanatçı formunu üretirken Roland Barthes'in belirttiği gibi eserin gideceği yeri bilmediğini ifade eder. Barthes "Yazarın Ölümü" adlı ufuk açıcı çalışmasında, "metinlerarasılık" kavramını okuyucuyu sabit anlamın kısıtlamalarından kurtaran çoğulluk lehine genişletmektedir. Okuyucuların geleneksel güç ve otorite figürü olan "ölü yazar"dan kurtulmalarını savunur. Okuyucular olarak biz ise, kendi öznel arzularımızı bastırmak ve örtmek yerine, onları kabul etmek ve yüzeye çıkarmak için anlam gerçekleştirmeye yatırım yaparız. Günümüzde bir sanatçının ürettiği eser olarak kitaba, bir kitap nesnesinin gerektirdiği gibi "ilgisiz" veya "mesafeli" bir tavır almaktan "pasif bir izleyici" veya bir ürünün tüketicisi olmaktan ziyade bir eserin inşasında yazarla eşit role sahip olduğumuz ifade edilebilir. Bir nevi kitap formunun içeriğinde okuyucu "tarihsiz, biyografisiz, psikolojisiz" olarak var olmaktadır.

Okur, bir yazı'yı oluşturan tüm alıntılarının hiçbirini kaybolmadan kaydedildiği yerdir; bir metnin bütünlüğü kökeninde değil, ulaştığı yerde bulunur, ancak ulaştığı yer artık belli bir kişinin özelliklerini taşıyan bir yer değildir: Okur, tarihi, biyografisi ve psikolojisi olmayan bir insandır; yazı'yı oluşturan tüm izleri aynı anda tutan biridir yalnızca (Barthes, 2013: 68).

Buna benzer bir düşünce Blanchot tarafından daha net bir şekilde ifade edilmektedir. Z. Bauman "Parçalanmış Hayat" adlı çalışmasında, yazar hakkındaki düşünceleri ile ilgili

Blanchot'un şu sözlerine yer verir. "Ne yazdığınızı asla bilemeyeceksiniz, hatta yalnızca bunu görmek için yazsanız bile... Eserden önce yazar henüz var değildir; eserden sonra ise artık yoktur" (Bauman, 2018: 93).

Phillips'in sanatsal tercihi, bir fikri belirli bir gerçek veya kanıt temelinde somutlaştırmadan önceleyen bir sanat üslubu dilini oluşturmaktadır. Bu eserler, düz anlamda bir kısmı silinmiş veya tahrip edilmiş nesnelerin toplumsal veya durumsal (konjonktürel) yeniden inşası ile ilgili sıradan bir kolaj veya bir tür müdahale olarak okunamaz. Phillips, posta kartları üzerinde yaptığı kelime değişiklikleri ile kavramsal anlamda müdahale etmekte; sıradan gibi gözüken eşya ve imge sistemlerini büyük bir duyarlılıkla irdelemektedir. Sanatçının Sheffield'deki Mappin Sanat Galerisi'ne ait bir kartpostalı kullanarak gerçekleştirdiği çalışmasında, ilgisini çeken şey, Victoria Dönemi'ne ait sıradan bir görüntünün gizemli ve belirsiz bir biçimde dönüşmesidir (Genç, 2017:162).

4. SONUÇ

Kitaplar, insanlarla iş birliği yapma, sanatı tüketmenin farklı yöntemlerini inceleme ve başka yollarla iletilmesi zor olabilecek temaları ve fikirleri potansiyel olarak keşfetme fırsatı sunmaktadır. Sanatçı kitapları, genellikle kendi başlarına veya küçük bağımsız basın kuruluşları ya da topluluklar tarafından yayınlanmakta, eserler genellikle sınırlı sayıda veya türünün tek örneği olması anlamında önem taşımaktadırlar. Bu kitapları, 1960 sonrası sanatın dönüştürücü etkisini gösteren önemli bir platform olarak ortaya çıkar. Bu dönemde sanatçılar, geleneksel sanat formlarını sorgulayarak, yeni ve yenilikçi ifade biçimleri arayışına girmişlerdir.

Sanatçı kitapları kapsamında makalenin odaklandığı Phillips'in eserleri, aynı zamanda günlük hayatın sıradanlığını ve tekrarlarını ele alarak onları sanatsal bir ifade biçimine dönüştürme konusundaki kararlılığını yansıtmaktadır. Phillips, sıradan nesnelere, posta kartlarını ve diğer buluntuları kullanarak kendi görsel dilini yaratırken, izleyicilere günlük hayatın içinde gizlenmiş detayları görmeleri ve değer vermeleri için bir fırsat sunar.

Tom Phillips'in *A Humument* gibi eserleri, sanat ve edebiyat arasındaki sınırları aşmanın yanı sıra, metin ve resmin bir araya gelerek yeni anlamlar oluşturduğu, izleyiciye çok katmanlı ve etkileşimli bir deneyim sunan çarpıcı bir örnektir. Phillips'in izleyici ile etkileşimini 1960 ve

sonrası sanat anlayışı ile bağdaştırıldığında; 1960 sonrası sanatın, izleyiciyi pasif bir gözlemci olmaktan çıkararak, sanat eserini deneyimleyen ve anlam oluşturan bir katılımcı haline getirme hedefini taşımıştır. Sanatçının çalışmaları aynı zamanda 1960 sonrası dönemin sanatsal ve kültürel bağlamını da yansıtmaktadır. O dönemdeki sanatçılar, mevcut normları sorgulayarak, sanat ve toplum arasındaki ilişkiyi yeniden şekillendirmeye çalışmışlardır. Phillips'in sanatçı kitapları da bu çabaların bir ürünü olarak, sanatın toplumsal ve bireysel düzeyde nasıl dönüştürücü bir rol oynayabileceğini göstermektedir.

Tom Phillips'in sanat pratiği, geleneksel sanat ve edebiyat formlarını dönüştürerek yeni ifade biçimleri yaratma çabasını yansıtan önemli bir örnektir. Özellikle *A Humument* adlı eseri, Phillips'in sanatsal yaklaşımının bir temel taşı olarak öne çıkmaktadır. Bu eser, metin ve görsel sanatın kesişiminde benzersiz bir alan açmaktadır. Metnin parçalanması ve yeniden düzenlenmesi ile oluşturulan bu çalışma, okuyucuya hem metin içeriği hem de görsel kompozisyon aracılığıyla zengin bir deneyim sunmasının yanı sıra, metin ve resim arasındaki ilişkiyi yeniden düşünmesine, anlamın çoklu katmanlarına derinlemesine nüfuz etmesine olanak tanır. Özetle Phillips'in eserleri, geleneksel sanat ve edebiyat formlarının ötesinde, yeni bir estetik deneyim sağlar.

Sonuç olarak, Tom Phillips'in sanatsal yaklaşımı, geleneksel sanat ve edebiyat formlarını dönüştürerek yeni bir anlam ve ifade biçimi yaratma çabasını vurgulamaktadır. *A Humument* gibi eserler, sanat ve metin arasındaki etkileşimi, okuyucunun katılımını ve anlamın derinlemesine keşfini teşvik ederek genişletir. Phillips'in sanatsal deneyimi, izleyicilere sıradanlığın ötesinde anlamlar ve estetik deneyimler sunmanın önemini hatırlatırken, sanat ve edebiyatın sınırlarını zorlayarak yepyeni ifade biçimleri ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Alberro A. ve Stimson B. (1999). *Conceptual Art: A Critical Anthology*. MIT Press.
- Barthes, R. (2013). *Yazarın Ölümü*, Dilin Çalışma Sesi. YKY.
- Bauman, Z. (2018). *Parçalanmış Hayat*, Ayrıntı Yayınları.
- Burkhart, A. L. (2006). *Mongrel Nature: A Consideration of Artists' Books and Their Implications for Art Education*. *Studies in Art Education*, 47(3).
- Bury, S. (1995). *Artists' Books: The Book As A Work Of Art, 1963-1995*. (No Title).
- Drucker, J. (1995). *The Century of Artist Books*. University of Michigan: Granary books.
- Genc, A. (2007). "Köktenci Sanatta Devrimsel Gelgit: Kavram-İmge Diyalektiği", *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 153-175.
- Hayles N. K. (2002), *Writing Machines*, Cambridge: MIT Press.
- Ho, T. L. M. (Ed.) (2016). *Book-eating book: Tom Phillips's A Humument (1966-)*. *Connotations*, 25(2), 288-299.
- Lippard, L. (1985). *The Artist's Book Goes Public*, In *Artists' Books: A Critical Anthology And Sourcebook*, Ed—Joan Lyons, Rochester NY: Visual Studies Workshop.
- Lippard, L. (1973). *Six Years: The Dematerialization of the Art Object from 1966 to 1972*. NewYork: Praeger Publishers.
- Lyons, J. (1985). *Artists' Books: A Critical Anthology and Sourcebook*. Visual Studies Workshop.
- Taşçıoğlu, M. (2013), *Bir Görsel İletişim Platformu Olarak Kitap*, Yem Yayınları, İstanbul.
- Tousley, N. vd. (1990). *Learn to Read Art: Artists' Books*. Hamilton: Art Gallery of Hamilton, Print.
- Vanderlip, D. P. (1973). *Artists Books: Moore College of Art*, Philadelphia, Penn University Art.
- Yıldız, M. Ö. (2012). "Kitabın Bir Sanat Formu Olarak Yeniden Keşfedilişi: Yirminci Yüzyıl Sanatçı Kitapları", *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 21, Sayı 2, Sayfa 169-184.
- Yıldız, N. (2014). *Eskiçağda Yazı Malzemeleri ve Kitabın Oluşumu*. Türk Tarih Kurumu, İstanbul.

İnternet Kaynakları

"A Humument", <http://ensembles.mhka.be/items/a-humument>, Erişim Tarihi: 16.08.2023.

"A Humument" (2015). <https://www.tomphillips.co.uk/works/artists-books/item/5286-a-humument>, Erişim Tarihi: 14.07.2023.

Arnar, A. S. (2017). "Books at Documenta: Medium, Art Object, Cultural Symbol", Documenta Curating The History of The Present. Sayı 33, Haziran. https://www.on-curating.org/files/oc/dateverwaltung/issue-33/pdf/Oncurating_Issue33.pdf, Erişim Tarihi: 15.08.2023.

Hawley, R. (2019). 'A Humument' Is A Completely Novel Project, <https://theoutline.com/post/7731/tom-phillips-a-humument-interview>. Erişim Tarihi: 27.08.2023.

"Journal of Artists Books" <https://www.journalofartistsbooks.net/about>, Erişim Tarihi: 04.08.2023.

"What Is Modern Art?", https://www.moma.org/learn/moma_learning/themes/what-is-modern-art/ Erişim Tarihi: 15.08.2023.

Kuspit, D. (2015). *Tom Phillips- Flowers, Artforum*. <https://www.artforum.com/print/reviews/201509/tom-phillips-55637>, Erişim Tarihi: 28.07.2023.

Moran, J. (2016). *Tom Phillips and the Art of the Everyday*. <https://joemoran.net/academic-articles/tom-phillips-and-the-art-of-the-everyday-2/>, Erişim Tarihi: 20.08.2023.

Paşayeva, V., & Hamidova, Ü. (2010). "Goblen'de Kullanılan Teknik Yöntemler". *Sanat Dergisi*, (3). <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/28820>, Erişim Tarihi: 22.06.2023.

Rossmann, J. J. (2003). *The Term "Artists' Books"*, <http://www.library.yale.edu/aob/term.html>, Erişim Tarihi: 14.07.2023.

Shortis, L. (2010). *A Humument becomes an App for the iPad*, <https://www.tomphillips.co.uk/news/item/5256-a-humument-becomes-an-app-for-the-ipad>. Erişim Tarihi: 29.09.2023.

Siegelaub, S. (1968). *Carl Andre, Robert Barry, Douglas Huebler, Joseph Kosuth, Sol LeWitt, Robert Morris, Lawrence Weiner AKA the Xerox Book*. Primary Information. <https://www.primaryinformation.org/files/CARBDHJKSLRMLW.pdf>, Erişim Tarihi: 17.08.2023.

Tomphillips.co, (2015). Pages of Humument: Tom Phillips On His Show At Flowers Gallery by Vida Weisblum, Art News, August 6th. <http://www.tomphillips.co.uk/humument/essays/item/6261-pages-of-a-humument-tom-phillips-on-his-show-at-flowers-gallery-by-vida-weisblum>, Erişim Tarihi: 14.07.2023.

Görsel Kaynaklar

Görsel 1. Ed Ruscha, Every Building on the Sunset Strip View Los Angeles, 1966, Akordeon şeklinde düzenlenmiş fotoğraf kolajı. The Museum of Modern Art Collection, Los Angeles. <https://rdc.reed.edu/c/artbooks/home/ruscha-sunsetstrip>, Erişim Tarihi: 20.08.2023.

Görsel 2. Lawrence Weiner, Displacement Published, Dia Center for the Arts, 1991, 24,7x24,7cm, New York. <https://www.artresourcestransfer.org/resources/guides/lawrence-weiner>, Erişim Tarihi: 13.08.2023.

Görsel 3. Franz Erhard Walther, Handlungsbuch II (Kullanım Kitabı II), 1963/1969, 19 1/4 x 15 1/4 x 4 1/4 inches (49 x 39 x 11 cm). Keten bir kutuda katlanmış ve dikilmiş ağır beyaz kanvas. <https://www.krakowwitkingallery.com/artwork/fabric-book/>, Erişim Tarihi: 13.08.2023.

Görsel 4. George Maciunas, Flux Year Box 1 (Kitap Versiyonu), 1964, Anthology of flat objects by Fluxus artists in an envelope 7 1/2 x 8 3/10 x 1 3/5 in | 19 x 21 x 4 cm, Museum of Modern Art (MoMA)|Whitney Museum of American Art|Museo Reina Sofia|Moderna Museet, Stockholm. <https://www.artsy.net/artwork/george-maciunas-flux-year-box-1-book-version>, Erişim Tarihi: 13.08.2023.

Görsel 5. Dieter Roth, Open, Unnumbered Pages, Vol. 06 "Book 3c", 1971, 23 x 17 cm, Flat. <https://www.fondazionebonotto.org/en/collection/fluxus/rothdieter/1715.html>, Erişim Tarihi: 12.08.2023.

Görsel 6. *The Human Document* orijinal sayfası ve Tom Phillips, A Humument'in ilk sayfası, 1970 baskısı, 28x21cm, Thames & Hudson. <https://www.thehistoryofblackoutpoetry.org/tom-phillips>, Erişim Tarihi: 28.08.2023.

Görsel 7. Tom Phillips, A Humument Vol. II, 1970 baskısı, sayfa 51 Tate Koleksiyonu, <https://www.tate.org.uk/art/artworks/phillips-no-title-p-51-p01493>, Erişim Tarihi: 22.09.2023.

Görsel 8. Tom Phillips, A Humument Vol. II, 1970 baskısı, sayfa 345 Tate Koleksiyonu, <https://www.tate.org.uk/art/artworks/phillips-no-title-p-345-p01505>, Erişim Tarihi: 22.09.2023.

Görsel 9. Tom Phillips, A Humument Vol. II, 1970 baskısı, sayfa 33, Tate Koleksiyonu <https://www.tate.org.uk/art/artworks/phillips-no-title-p-33-p01490> Erişim Tarihi: 12.11.2023

Görsel 10. Tom Phillips, Merely Connect, 1993. 12,5 x 17,6 cm, Carpenter Centre for the Visual Arts, Harvard University/Talfourd Press, <https://www.tomphillips.co.uk/works/artists-books/item/5290-merely-connect#>, Erişim Tarihi: 28.08.2023.

Görsel 11. Tom Phillips, Humbert's Obliterated Rhymes: Going Places, 18,4x12,4 cm, Talfourd Press. <https://www.tomphillips.co.uk/works/artists-books/item/5349-going-places-vols-2-3#>, Erişim Tarihi: 28.08.2023.